

Słownik wybranych terminów w języku kreolskim

Jest to zestaw wybranych słów kreolskich, użytych w tekście tej książki. Przymiotniki w języku kreolskim nie mają rodzaju ani liczby. Np. *branku* oznacza 'biały' i 'biała', 'białe' itd. Przysłowki są najczęściej identyczne z przymiotnikami. Do rzeczowników w liczbie mnogiej czasami dodaje się końcówkę 's', najczęściej jednak pozostają identyczne z formą liczby pojedynczej.

Afrikano – Afrykanin

ambiente di sidadi – atmosfera miasta

amor – miłość

amor verdaderu – miłość prawdziwa

atraxadu – zacofany

atraxu – zacofanie

azingi, zinku – blacha falista, dach z blachy falistej

bai – pójść, jechać, pojechać

baju – taniec

baju sivilizadu – taniec cywilizowany

bajuda – dziewczyna, nieżonata kobieta

baloba – świątynia, w której przebywa duch, *iran*, z którym współpracuje jasnowidz, *baloberu*. Najczęściej jest to miejsce naturalne i mieści się np. w wielkim starym drzewie.

baloberu – specjalista religijny, jasnowidz, działający w ramach religii rodzimych regionu, osoba pośrednicząca w kontaktach z istotami duchowymi, *iranami*, przede wszystkim w zawieraniu z nimi kontraktów. Zwany też *dunu di baloba* – właściciel *baloby*.

bas – na dole, poniżej, nisko

bisti – ubierać się, nosić ubrania

bisti dritu – dobrze się ubierać

bisti sabi – świetnie się ubierać

bokadu, bokadu – po trochu, powoli

bon – dobry, dobrze

- branku* – 1. biały (o przedmiocie) 2. Biały (jako osoba)
- brinkadera* – zabawa
- buru* – 1. osioł (jako zwierzę) 2. osioł (jako głupia osoba), określenie obraźliwe
- ciga* – dotrzeć (dokądś)
- dentru* – wewnątrz, w środku. Np. *dentru di Europa* – w Europie, wewnątrz Europy
- diferenti* – różny, inny
- difisil* – ciężki, trudny, ciężko, trudno
- dinieru* – pieniądze
- disinvolvimentu* – rozwój
- dokumentu, dokumentus* – dokumenty, czyli np. paszport oraz wiza umożliwiająca wjazd do krajów europejskich
- dokumentu kompletu* – kompletne dokumenty, najczęściej w odniesieniu do dokumentów uprawniających do emigracji do Europy
- dritu* – dobry, porządny, w porządku, dobrze, we właściwy sposób, odpowiednio
- emigrante* – emigrant
- emigrason* – emigracja
- entra* – wejść, dostać się
- familia* – rodzina
- fanado* – obrzęd inicjacji dziewczynek lub chłopców, obejmujący między innymi zabieg obrzezania
- fika* – zostać
- formason* – wykształcenie wyższe, w tym policealne zawodowe
- futseru* – czarownik
- gera* – wojna
- Ginensi* – Gwinejczyk
- ginensi* – gwinejski
- i normal* – tak bywa, dosł. ‘to normalne’
- inteliżensia* – inteligencja
- inteliżente* – inteligentny
- iran* – istota duchowa, nadprzyrodzona, duch natury (nie związany z duchami przodków). *Irany* najczęściej przebywają w naturalnych świątyniach, takich jak wielkie stare drzewa, rzeki i wody morskie.
- jinti di noiti* – czarownicy, dosł. ‘ludzie nocy’
- jinti di prasa* – dosł. ‘ludzie z miasta’, miastowi, mieszkańcy pół-wiejskich, częściowo zurbanizowanych rejonów oraz stolicy
- jinti di tabanka* – mieszkańcy rejonów wiejskich, dosł. ‘ludzie z wiosek’, wieśniacy
- jinti, jintis* – ludzie
- jiru* – mądry, sprytny
- joven* – młody, nieżonaty mężczyzna
- juda* – pomóc. W kontekście relacji z krewnym-emigrantem używane często jako synonim zabrania do Europy
- jumbai* – spędzać czas z innymi ludźmi na pogawędkach i żartach

- junda* – naciągać, związać, napinać. Np. *junda'l* – ‘naciągnąć go’, w kontekście amuletów magicznych mocowanych na rzemieniu wokół tułowia oznacza uruchomić moc amuletu.
- ka* – nie, np. *i ka bon* – nie jest dobry, *ka kustuma* – nie być przyzwyczajonym
- ka tene skola* – nie mieć za sobą żadnej formalnej edukacji w szkołach zachodniego typu, dosł. ‘nie mieć szkoły’
- kaba* – skończyć się
- kaminiu* – ścieżka, droga
- kaminiu di bas* – w ukryciu, dosł. ‘dolną ścieżką’. Np. *bai kaminiu di bas* – pojechać w ukryciu, dosł. ‘pójść dolną ścieżką’, np. potajemnie wyjechać do Europy, by uniknąć ataku zawistnych czarowników
- kaminiu di mar* – droga morska, np. *i bai kaminiu di mar* – dostał się drogą morską, używane w odniesieniu do Europy – pojechał nielegalnie, łodzią płynącą wzdłuż wybrzeża Afryki wodami Oceanu Atlantyckiego
- kankurang* – 1. duch opiekuńczy, mający chronić przed czarownikami 2. maska-kostium zakładany przez osobę o nadprzyrodzonych mocach, w którą wciela się duch na czas obrzędu 3. obrzęd, w trakcie którego maska/duch wykonuje taniec mający odstraszyć czarowników.
- karnival* – karnawał, coroczna impreza odbywająca się pod koniec lutego lub na początku marca, polegająca na konkursie grup taneczno-teatralnych i prezentacji indywidualnie wykonywanych masek. Rywalizacja zaczyna się na poziomie wiosek, kolejne etapy odbywają się w *prasa*, a kulminacją jest konkurs i parada w Bissau
- karu* – 1. samochód 2. taksówka. Kursujące po Bissau taksówki najczęściej zabierają kilku pasażerów naraz, co pozwala utrzymać niskie stawki dla indywidualnego klienta i jednocześnie zwiększyć zysk z kursu
- kasa di azingi* – dom kryty blachą falistą, dosł. ‘dom z blachy’
- kasa di paja* – dom kryty strzechą ze specjalnego gatunku trawy (*paja*), dosł. ‘dom z trawy’
- kasa di tabanka* – wiejski dom
- kasamentu* – 1. wesele, ślub 2. małżeństwo
- kasamentu di etnias* – wesele wyprawiane zgodnie z tradycjami poszczególnych grup etnicznych regionu
- kasamentu forsadu* – małżeństwo z przymusu, wydawanie za mąż bardzo młodych dziewczyn wbrew ich woli
- kasas di emigrantes* – domy emigrantów
- koitadi* – biedny, ubogi
- kontratu* – układ, kontrakt, m.in. kontraktowa relacja zawierana z duchem natury, *iranem*, najczęściej za pośrednictwem specjalisty rytualnego, *baloberu* lub członków starszyny
- kor* – 1. kolor 2. kolor skóry
- koražen* – odwaga, ufność (w Boga, w los)
- Kriol, Kiriol* – język kreolski używany w Gwinei Bissau
- kultura* – 1. tradycyjny sposób życia właściwy dla poszczególnych grup etnicznych regionu 2. tradycyjne normy kulturowe szerszego kręgu kulturowego, np. Afrykanów lub

Europejczyków 3. tradycje związane ze sztuką i rzemiosłem, takie jak taniec, śpiew i stroje ludowe, które prezentuje się przy niektórych okazjach, np. podczas corocznego karnawału (*karnival*)

kultura afrikana – kultura afrykańska

kultura di Branku – kultura Białych

kume – jeść

kume dinieru – przejadać pieniądze

kunsi – poznać, zobaczyć

kustuma – być przyzwyczajonym

kuza – rzecz, coś, sprawa

kuzas di Branku – sprawy Białych

kuzas di kultura – sprawy kultury

kuzas di sidadi – sprawy miastowe, dosł. ‘rzeczy z miasta’

la – tam. W wielu kontekstach używane jako synonim Europy lub Zachodu

leba pa Europa – zabrać do Europy

li – tu, tutaj, np. *fika li* – zostać tutaj

lingua di prasa – język miasta

luta – walczyć, walka

mal – źle

manera – 1. sposób 2. sposób postępowania, zachowania

manera de bisti – sposób ubierania się

manera di vida – sposób życia

matu – busz, m.in. pogardliwie o wioskach

mau – zły

mesiniu – 1. amulet, dosł. ‘lekarstwo’ 2. lekarstwo farmaceutyczne

migra – migrować

minjer – 1. kobieta (zamężna) 2. żona

misti – chcieć, pragnąć (czegoś lub kogoś)

movimentu – ruch

muru – jasnowidz muzulmański, zajmujący się przepowiadaniem przyszłości, leczeniem, wykrywaniem czarów i wykonywaniem magicznych amuletów

nada – nic

namora – być w nieformalnym związku miłosnym, mieć relację miłosną

namoru – nieformalny związek miłosny

normal – normalny

nosti – gościć u kogoś przez większość dnia, najczęściej na obiad jedzony około południa i przez popołudnie

omi – 1. mężczyzna (żonaty) 2. mąż

paja – gatunek długiej i sztywnej trawy, z której buduje się strzechy domów

papia – mówić

papia ciu – dosł. ‘dużo mówić’, również *papia-papia ciu*, dosł. ‘dużo mówić-mówić’, 1. kłócić się, kłócenie się 2. obmawiać, obmawianie

- pautero* – człowiek posiadający moc metafizyczną, zdolność jasnowidzenia i wpływania na innych mocą swej psychiki, w sposób niewidzialny
- pekadur* – 1. człowiek, ludzie 2. ludzki
- posibel, posivel* – możliwy
- ponteiro* – handlowiec-pośrednik w handlu produktami rolnymi
- prasa* – miasto, miasteczko, rejon półmiejski, częściowo zurbanizowany
- pretu* – 1. czarny (o przedmiocie) 2. Czarny (jako osoba)
- proteži* – ochrona, m.in. przed duchami, *iranami*, i czarownikami
- rap* – gatunek muzyki, społecznie i politycznie zaangażowany, pod względem muzycznym podobny do polskiego hip-hopu
- regulo* – król, tradycyjny władca regionu
- riba* – u góry, ponad, na górze
- ropa, ropas* – ubrania
- ropas europeos* – dosł. ‘ubrania europejskie’, odzież w zachodnim stylu
- sabi* – fajny
- sai* – wyjść, wyjechać
- sangi* – krew
- sapatero* – zawód łączący pracę szewca, garbarza i rzemieślnika zajmującego się wyrobem skórzanych przedmiotów o zastosowaniu użytkowym, ozdobnym i rytualnym, np. torebek na magiczne amulety. Przy pracy ostatniego rodzaju obowiązują go tabu, mające chronić moc amuletu, np. zakaz odzywania się podczas pracy
- saude* – zdrowie
- scientista* – naukowiec
- segundo mon* – z drugiej ręki, używany
- sensibilização* – (portug.) uświadamianie, np. w sprawach rozwoju
- serpenti* – istota duchowa, najpotężniejszy duch natury, jest związany z wodą, przebywa w rzekach i morzu
- sidadi* – miasto, używane w odniesieniu do stolicy kraju, Bissau
- sinta* – siedziec, siedzenie, używane jako synonim bezrobocia
- sivilizadu* – cywilizowany
- skola* – szkoła, edukacja
- sorte* – szczęście, w znaczeniu: pomyślny obrót spraw
- sufri* – cierpieć, cierpliwie znosić trudną sytuację
- tabanka* – wioska
- tarbaju di minjer* – kobiece prace
- tarbaju, trabaju* – praca
- tene dinieru* – być bogatym, dosł. ‘mieć pieniądze’
- tene poder* – dosł. ‘mieć moc’, posiadać nadprzyrodzone zdolności jasnowidzenia i wpływania na innych mocą swojej psychiki
- tene skola* – mieć pewne wykształcenie w szkole zachodniego typu
- tene uju* – dosł. ‘mieć oczy’, posiadać zdolność widzenia rzeczy niewidzialnych dla zwykłych ludzi

- tera* – 1. ziemia jako kraj 2. ziemia jako podłoże
- toka-tina* – dosł. ‘granie na *tinie*’, impreza taneczna organizowana przez kobiety, polegająca na tańcu i śpiewie przy akompaniamencie gry na wydrążonej kalabasie odwróconej do góry dnem i umieszczonej w dużej miednicy pełnej wody (*tina*)
- toka-toka* – dosł. ‘ściśnijcie się-ściśnijcie’, tak nazywają się busy kursujące po Bissau w charakterze transportu publicznego. Nazwę zawdzięczają tłokowi, który w nich panuje, ponieważ dla zwiększenia zysku z kursu pomocnik kierowcy upycha jak największą liczbę pasażerów.
- tudu* – wszystko
- tudu i posibel* – ‘wszystko jest możliwe’; powiedzenie
- tuga* – obraźliwe określenie oznaczające Portugalczyków, używane zwłaszcza w czasach kolonizacji (od środkowej sylaby słowa *Portuges* – Portugalczyk)
- uarga* – zielona herbata, zaparzana jako bardzo mocny i bardzo słodki wywar w czajniczku ustawianym na węglach na niewielkim, przenośnym palniku. *Uarga* jest okazją do spotkań towarzyskich, parzy się ją wspólnie w gronie kilku lub kilkunastu osób.
- un bokadu* – trochę
- voluntariu* – wolontariusz, np. organizacji pomocy rozwojowej
- yabri kabesa* – dosł. ‘otwierać głowę’, zwiększać mądrość i poszerzać horyzonty, np. *skola i ta yabri kabesa* – szkoła otwiera głowę
- yanda* – chodzić
- yanda na rua* – dosł. ‘chodzić po ulicach’, wyrażenie oznaczające utrzymywanie intensywnych relacji towarzyskich, związanych z wieczornymi wyjściami i połączonych najczęściej z relacjami seksualnymi
- yanda praya* – dosł. ‘chodzić po plaży’, spacerować w okolicy hoteli zamieszkałych przez zachodnich turystów, starając się nawiązywać z nimi znajomości, najczęściej w nadziei na korzyści materialne, czasem na wyjazd na Zachód